

Отримано: 24 вересня 2018 р.

Прорецензовано: 10 жовтня 2018 р.

Прийнято до друку: 11 жовтня 2018 р.

e-mail: rom.nata@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-4(72)-164-167

Романишина Н. В. Методика застосування архівних матеріалів у навчанні української літератури (на прикладі газети «Волинь»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 164–167.

УДК 930.251 (477)

Романишина Наталя Василівна,

доктор педагогічних наук, професор кафедри української літератури, Рівненський державний гуманітарний університет

**МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ
У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТИ «ВОЛИНЬ»)**

У статті порушено актуальну проблему взаємодії закладів вищої освіти України та архівів, визначено напрями архівно-педагогічної роботи студентів філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету, уточнено особливості використання публікацій у ЗМІ в якості історичного джерела, запропоновано методику вивчення документів (на прикладі газети «Волинь» (1941–1944) як фактору професійного становлення і розвитку особистості).

Ключові слова: архівне дослідження, архівна педагогіка, архівно-педагогічна діяльність, регіональний компонент змісту освіти.

Natalia Romanishina,

Doctor of Pedagogics, professor Ukrainian Literature, Rivne State Humanitarian University

**THE METHOD OF THE APPLICATION OF THE ARCHIVAL MATERIALS
IN TEACHING UKRAINIAN LITERATURE (ON THE NEWSPAPER VOLYN EXAMPLE)**

The article deals with the actual problem of interaction between higher educational establishments in Ukraine and archives, determines the directions of archival and pedagogical work of students of the philological faculty of the Rivne State Humanitarian University, specifies the use of publications in the media as a historical source, suggests a methodology for studying documents (on the example of the newspaper Volyn (1941–1944) as a factor of increasing professionalism and personal development).

The advantages of archival research for a philologist are the ability to work with previously unused or less used information, the discovery of unexplored literary problems, new source studies, proof of presentation and results through the support of facts recorded in historical sources, refutation or confirmation of previously substantiated hypotheses, objective assessment of the silenced or distorted historical events, consideration of a literary theme through the prism of a certain era, on an interdisciplinary basis, the disclosure of artistic knowledge of certain works of nonfiction, learning and comparison of past and present cultural experience of the region.

Key words: archival research, archival pedagogy, archival pedagogical activity, regional component of the content of education.

Постановка проблеми. Теоретичне усвідомлення й опанування методикою пошуку, аналізу, використання у практичній діяльності архівних документів має стати важливою складовою професійної підготовки студентів-філологів, майбутніх учителів української літератури. Навички роботи в архівних, музейних фондах України, з метою відчуття та пізнати час, осягнути задокументовані події минулого, їх зв'язок із сучасністю, набувають студенти, які вивчають історичні дисципліни: джерелознавство, архівознавство, музезнавство ін., проходять архівну практику. Однак державна політика, спрямована на демократизацію – розсекречування заборонених зокрема з ідеологічних міркувань архівних документів, раніше недоступних дослідникам, упровадження світових стандартів доступу користувачів до потрібної інформації, активне і різноманітне її пропагування архівістами (укладання архівних довідників, публікації джерел, підготовка веб-сайтів архівних установ, документальних експозицій, спільних проєктів із державними органами влади, громадськими організаціями, ЗМІ, навчальними закладами, кінотеатрами та ін., проведення на базі архівів просвітницьких, культурних заходів, екскурсій тощо) створює передумови не лише для наукової комунікації фахівців різного профілю, також для інтеграції архівів у сучасний освітній простір. Унікальні архівні документи, поповнюючи загальнодоступний фонд, стають все більш затребуваними, цікавими для старшокласників, студентів в аспекті тематики, контенту, таким чином архіви добуваються до соціокультурних змін у державі, до реалізації педагогічних завдань освіти, розвитку, виховання. На часі – формування стратегії освітньої діяльності архівів на науковій основі архівної педагогіки, інтерпретація архівної інформації не лише традиційно з позицій історичної, меморіальної, також культурної, художньої вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітні функції архіву є предметом дослідження архівознавства, історичного джерелознавства. Українські вчені (В. Веретенников, І. Войцехівська, І. Матяш, Я. Калакура, С. Павленко та ін.) включають методичний аспект до обсягу цих понять [3, с. 119–127]. Науковці М. Анісімов, К. Васильєв, О. Кошелева, Н. Стеценко, М. Шабасєва та ін. обґрунтовують необхідність виокремлення спеціальної галузі знань про отримані із «педагогічних» творів, документів навчально-виховних установ, навчальних закладів, органів народної освіти тощо історико-педагогічні факти – педагогічне джерелознавство. Водночас за аналогією до музейної педагогіки, виникає архівна (archival education & pedagogy) як новий напрям вивчення принципів, методів, форм, технологій архівно-освітньої діяльності; професійно-орієнтаційної роботи з учнями, підготовки до свідомого вибору професії архівіста. Ідеї освітньої місії архівів, визначення їх ролі в патріотичному, родинно-ціннісному вихованні, пошуку методів архівної герменевтики, ефективних форм роботи зі школярами та ін. розвивають науковці, практики у сфері музейної діяльності – співробітники архівів: А. Борисов, Н. Глухих, Ю. Гушул, Т. Ланге, О. Медведєва, Т. Рубанова, І. Савицький, Ф. Шерф, Б. Штурм, Ф. Шютц та ін. Серед напрямів взаємодії архівів та навчальних закладів в Україні найменш вивченим є питання, як введення архівних документів у науковий і навчальний обіг сприятиме підвищенню якості викладання дисциплін гуманітарного блоку, зокрема української літератури.

Мета статті: окреслити напрями архівно-педагогічної роботи студентів філологічних факультетів закладів вищої освіти Рівненщини, доповнити регіональний компонент змісту історико-літературних курсів, запропонувати методику вивчення документів (на прикладі газети «Волинь» (1941–1944) як джерела професійного становлення і розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «архівний метод» включає комплекс послідовних, взаємопов'язаних робіт із зібраними та збереженими (заархівованими) документами, зокрема пошук та виявлення матеріалів потрібної тематики, аналіз, інтерпретацію, критичну оцінку, перевірку, зіставлення, узагальнення. Визначення застосовується для наукових студій предметом вивчення яких є особисті й ділові листи, звіти, спогади, законопроекти, виступи видатних політичних, громадських діячів, фольклор, газети, журнали, книги, рукописи тощо, котрі не були призначені для дослідницьких цілей, вже стали надбанням історії, охоплюють «часовий період поза сферою інших методів» (М. Семечкин).

Перевагами архівного дослідження для філолога є можливість працювати із раніше невикористовуваною або маловикористовуваною інформацією, виявлення невивчених літературознавчих проблем, нових джерелознавчих праць, доказовість викладу і результатів через опертя на зафіксовані в історичних джерелах факти, спростування або підтвердження раніше обґрунтованих гіпотез, об'єктивна оцінка замовчуваних або спотворюваних історичних подій, розгляд літературної теми крізь призму певної епохи, на межпредметній основі, розкриття художнього значення певних творів документальної літератури, пізнання й зіставлення минулого та сучасного культурного досвіду свого регіону.

Архівно-педагогічний процес у ЗВО доцільно структурувати відповідно до певних курсів, програм. Наприклад, оскільки газета «Волинь» виходила у Рівному в 1941–1944 роках, біля її витоків стояли відомі письменники Улас Самчук, Олена Теліга, Євген Маланюк, Олег Ольжич, Авенір Коломисць, друкували свої твори Василь Щурат, Уляна Кравченко, Тодось Осьмачка та ін., навчальний курс «Історія української літератури ХХ ст.» доповнюємо не передбаченими або недостатньо висвітленими в його межах темами: «Ідеологічні реалії літературно-мистецького та інформаційного простору періоду Другої світової війни», «Публікації українських письменників у підкупаційній українській пресі Волині», «Літературна просвітня, журналістська, політична діяльність Уласа Самчука в Рівному – столиці райхскомісаріату “Україна”, «Значення творів у художньо-публіцистичних жанрах для втілення програмних цілей газети і видавництва «Волинь», «Сатира та гумор на шпальтах часопису», «Різноманітні художні твори професійних письменників та читачів часопису для волинян», «Матеріали про Тараса Шевченка на сторінках «Волині», «Газета «Волинь» – школа майстерності для письменників-краян», «Роль газети «Волинь» духовному та культурному житті українців у роки війни та в ХХІ ст.». Регіональний компонент спрямований на розширення і поглиблення знань із української літератури, літературознавства в нормативних дисциплінах або визначає зміст курсів за вибором («Літературне краєзнавство», «Архівна педагогіка: теорія, практика», «Методи джерелознавчого дослідження», «Методика роботи із документами»), зокрема для додаткової спеціалізації «редактор» («Методика медіаосвіти», «Розвиток видавничої справи в екстремальних, нетворчих умовах війни», «Періодичні та книжкові видання видавництва “Волинь” як складне і багатоманітне явище», «Міждисциплінарний та інтерактивний аналіз медіатекстів», «Методика використання преси в освіті і навчанні»), самостійної позааудиторної роботи.

Для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Українська мова і література) у Рівненському державному гуманітарному університеті із 2018 року передбачена архівна практика. Базою практики доцільно обрати Державний архів Рівненської області, із документальних ресурсів якого філологів можуть зацікавити жанрові добірки: художня література, публіцистика, мемуаристика, етнографічні, фольклорні, нормативні матеріали, документи навчальних закладів; функціонування відділу використання інформаційних документів ДАРО тощо. У архіві є повний комплект газети «Волинь» за 1941–1944 рр. (233 номери), книжкові видання, «кишенькові книжечки» (роман У. Самчука «Марія», драма «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Новий український колядник (давні колядки і щедрівки та нові патріотичні колядки з додатком святочних побажань)», «Новий Український вертеп (з хати до хати)» Ф. Ремезівського, «Правда про наше минуле», «Пушкін і ми» Р.Бжеського тощо), журнали видавництва «Волинь» («Орленя» (14 чисел), «Український хлібороб» (10 чисел), рукописи, листування редакторів, журналістів [4].

Метою звернення студентів-філологів до національних архівних фондів є формування культури використання документальної спадщини, поглиблення знань із української літератури, отримання досвіду досягнення єдиного цілісного змісту низки предметів (літературознавство, методика навчання літератури, історія, архівознавство, історичне джерелознавство, музеєзнавство, журналістика, педагогіка, психологія тощо), усвідомлення потенціалу регіональної складової освіти на базі архівів, музеїв свого краю, активізація пізнавальної діяльності, розвиток творчого мислення, удосконалення професіоналізму, особистісний розвиток.

Завдання роботи у НАФ: знайомство із архівною справою, структурою, особливостями функціонування архіву, нормативними документами, якими керуються архівісти («Про Національний архівний фонд та архівні установи», «Про державну таємницю», «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації» та ін.), діловими контактами між українськими та зарубіжними архівістами; вивчення нових технологій зберігання, застосування архівних фондів, ознайомлення із архівними довідниками, веб-сайтами архівних установ;

мотивація навчання, набуття «досвіду радості» через адаптацію діяльності в умовах архіву, емоційність сприймання, відкриття нового, інтерактивні, позааудиторні форми роботи; поповнення суми теоретичних знань із історії України, історичного, літературного краєзнавства, архівної справи, мистецтвознавства, культурології та ін.; визначення перспектив використання архівних документів із науковою, навчальною, культурно-просвітницькою метою, отримання ефектів естетичного, філологічного, «створення суб'єктивного світу людини», за В. Автократовим; усвідомлення впливу архівної роботи на навчально-виховний процес школи і ЗВО; актуалізація особистісно-ціннісного, креативного потенціалу, формування громадянської позиції, культури пам'яті, рефлексивного і діяльнісного ставлення до минулого своєї країни, «малої» батьківщини.

Компетентності студента (предметні), які формуються у процесі роботи в архіві, із архівними матеріалами: здатність виявляти в архівах (музеях) джерела за певною літературною темою, застосовувати зібраний фактологічний матеріал у навчальній, дослідницькій, самостійній професійній діяльності; вміння працювати із рукописами, не опублікованими першоджерелами, джерелами в електронних архівах, використовуючи літературознавчі та загальнонаукові, історичні, джерелознавчі методи (ретроспективний, хронологічний, синхроністичний, діахронічний, історико-порівняльний, типологічний

та ін.), інтерпретуючи данні у відповідності до сучасного рівня науки, культури; навички творчої діяльності (підготовка проєктів, наприклад, «Основні напрями співпраці архіву і школи у навчанні української літератури», «Творчі біографії знакових представників літературного процесу до і після доступу в архівні «спецхрани», «Я – редактор: систематичні рубрики у газеті», «Зміст і стиль медіатекстів “Волині”»; курсові, бакалаврські, магістерські роботи, оригінальні твори в жанрах, представлених у “Волині”, зокрема за редактування Уласа Самчука, інформаційно-аналітичних – нарис, замітка, репортаж, інтерв’ю, літературознавча, мистецтвознавча стаття, рецензія, літературних – поезія, новела, оповідання, етюд, гумореска, фейлетон, есе тощо).

Сучасним напрямом архівно-педагогічної роботи є дистанційне навчання, робота з документами на сайтах архівів, у соціальних мережах. Наприклад, на сайті «Архів української періодики. Libraria» [5] розміщені 233 номери “Волині”, це доступ до цілого тексту документу, до повноцінного ресурсу, представленого в оригінальній формі (сканована копія кожної сторінки номеру, фрагменти документів – зміст, потрібний текст, ілюстрації: фото, фоторепортажі, карикатури, рубрики-заставки, кліше. Матеріал легко завантажується, читається, що дозволяє залучати до навчання користувачів із обмеженими можливостями, зацікавлювати новими інформаційними технологіями, полегшувати розуміння і сприймання, показуючи «наочність ненаочного» (М. Мамардашвілі). Оскільки пізнавальна потужність архівного методу визначається здатністю представити об’єкт візуально, студентам можна запропонувати візуально, структуровано викласти результати свого наукового пізнання: інтерактивна карта «Сходження У. Самчука до вершин літератури та журналістики» (схема переміщення майбутнього митця Україною, країнами Європи; інформаційні блоки про перші оригінальні твори, переклади, публікації у газетних, журнальних виданнях: «Сурма», «Розбудова нації», «Літературно-науковий вісник», «Вісник», «Наша бесіда», «Самостійна думка», «Дзвони», «Пробоем», «Українське слово», «Нова свобода» та ін.; із можливістю сервісу переходити до повних текстів), таблиці (систематизовані літературні та публіцистичні твори У. Самчука, згруповані за хронологічним, тематичним, жанровим принципом; підписані повним ім’ям, псевдонімом, криптонімом, не підписані; якнайповніший перелік публікацій у «Волині» та однойменному видавництві; доля особистого архіву У. Самчука), створення системи гіперпосилань на самчужознавчі дослідження українських, зарубіжних літературознавців, істориків, журналістів, письменників; віртуальний альбом світлин, сканованих документів, освітні он-лайн вікторини та ін.

Організація науково-дослідної роботи студентів-філологів передбачає створення умов для написання рефератів, доповідей, письмових завдань дослідницького характеру під час архівної практики, контрольних робіт із елементами проблемного пошуку, методичних розробок із використанням дослідницьких методів, курсових, дипломних робіт тощо на матеріалах архівів. Досягненню репродуктивно-стереотипного, адаптаційного, творчо-рефлексивного (за класифікацією В. Гаврилук, Л. Гусейнової, Т. Ісламишиної) рівнів самореалізації студентів сприяють опрацювання праць сучасних українських вчених, які саме на архівних джерелах розкривають певні аспекти діяльності видавництва “Волинь”, – М. Гона, А. Жив’юка, Ю. Мариненка, І. Павлюка, Р. Радчик, І. Руснак, Я. Поліщука та ін. Орієнтовні теми для досліджень студентів: «Жанрова палітра газети «Волинь», «Літературні сторінки «часопису для Волині», «Образна мова авторів публікацій», «Твори в інформаційно-аналітичних жанрах: статті, репортажі, рецензії, нариси, інтерв’ю, фейлетони, памфлети у «Волині», «Творчі біографії талановитих журналістів, письменників «Волині», «Номери газети “Волинь” та публікації однойменного видавництва у Рівному в роки німецької окупації як джерельна база для аналізу тогочасного художньо-інформаційного простору». Алгоритм: виокремлення сутності проблеми – реалізація творчого потенціалу У. Самчука, своєрідність художнього мислення, індивідуального стилю письменника в аналітичних жанрах; моделювання дослідної ситуації, варіантів та способів її розв’язання, – можна простежити у публікації Н. Буркалець [1]. Для поглибленого і неупередженого вивчення проблеми студентам знадобиться завершений журналістсько-мистецький і джерельний комплекс – книга публіцистики Уласа Самчука «Документ доби: публіцистика Уласа Самчука 1941-1943 років» [4].

Серед форм архівно-педагогічної роботи зі студентами-філологами – оглядові лекції з проблем архівної, музейної педагогіки, історичного джерелознавства, історичного та літературного краєзнавства; історії, теорії, методики медіаосвіти тощо; герменевтичні практикуми – навчання застосовувати неадаптовані архівні документи, із збереженням оригінального правопису, «дешифрувати» їх, реконструювати історико-літературний процес; інтерактивні практичні, семінарські заняття з поглибленим вивченням архівних матеріалів; тематичні екскурсії, виставки архівних фондів, засідання гуртка, студії, наукового товариства, МАН, методичного об’єднання, архівно-педагогічної ради, науково-практичні конференції, історико-літературні ігри, квести, олімпіади, конкурси творів студентів та ін. в архіві. Особливо відзначимо диспути, дискусії, мета яких – формування комунікативної компетентності студентів, розумових і пізнавальних здібностей, наближення до істини через зіставлення протилежних точок зору в культурологічному просторі минулого й сучасності, здатність аргументовано обирати джерела інформації. Діалогічне вивчення публікацій у «Волині» передбачає проблемні ситуації: як пояснити активізацію видавничої діяльності, зокрема на Волині, у несприятливій для творчості роки німецької окупації і війни; чому документи, пов’язані з діяльністю редакції газети, видавництва, більш як на півстоліття були заховані в архівні «спецхрани» з грифом “секретно” і чи справді важливо сучасникам з’ясувати їх вплив на тогочасне громадсько-політичне, суспільно-економічне, духовне, культурне життя українців; повернути імена, творчу спадщину, виявити значущість, повагу до кожного, хто через друковане слово долучився до творення інтелектуальної та духовної атмосфери, ствердження ідеї національного та державного відродження України; чи є відповідальними дослідники (Ю. Мельничук, Ю. Омельчук, М. Раєвський, Д. Цмокаленко та ін.), котрі свідомо фальсифікували факти, навішували ярлики (У. Самчук – “чорний раб Гітлера”, “гітлерівський лакуза”, “волинський Геббельс”, “людомор”, “дегенерат від пера”, “фашистський борзописець”, “Волинь” – “фашистська репилька”, “орган українських націоналістів”), ігноруючи об’єктивний фактологічний аналіз.

Висновки. Таким чином, сучасний архів переорієнтовує свою діяльність на інтерактивну взаємодію із користувачами, унікальні документи поповнюють загальнодоступний фонд, стають все більш затребуваними, цікавими в аспекті тематики і контенту, зокрема для старшокласників, студентів. Архіви долучаються до соціокультурних змін у державі, до реалізації педагогічних завдань освіти, розвитку, виховання. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі – теоретичне осмислення культурно-освітніх аспектів архівної та музейної комунікації, вивчення і зіставлення українського та зарубіжного досвіду.

Література:

1. Буркалець Н. В. Мистецтво Уласа Самчука-публіциста (за матеріалами газети «Волинь»). *Наукові записки ТДПУ імені В. Гнатюка. Літературознавство*. Тернопіль, 2000. № 1(6). С. 21–27.
2. Документ доби: публіцистика Уласа Самчука 1941–1943 років. Рівне, 2008. 456 с.
3. Калакура Я. С., Войцехівська І.Н., Павленко С. Ф., Корольов Б. І., Палієнко М. Г. Історичне джерелознавство: підручник. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
4. Номери «Волинь». URL: <https://libraria.ua/numbers/193/3624/> (дата звернення: 15.08.2018).
5. Повний комплект газети «Волинь» за 1941–1944 роки. *ДАРО України* (Державний архів Рівненської області). Ф. Р– 280, Ф. Р– 33, Ф. Р– 22.